

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з навчальної дисципліни
«КАДАСТР ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ»
за темою: «Теоретичні засади функціонування кадастрів природних ресурсів»
для студентів денної та заочної форми навчання
спеціальності 193 «Геодезія та землеустрій»

Затверджено
на засіданні групи
забезпечення спеціальності
Протокол № 2
від «16» вересня 2022р.

Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Кадастр природних ресурсів» на тему «Теоретичні засади функціонування кадастрів природних ресурсів» для студентів III року навчання денної та заочної форми за спеціальністю 193 «Геодезія та землеустрій», рівень вищої освіти бакалавр/ Укладач: Костюкєвич Т. К., канд. геогр. наук. Одеса, ОДЕКУ, 2022, 24 с.

ЗМІСТ

	ПЕРЕДМОВА	5
1	ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	6
	1.1 Науково-теоретичні основи кадастру природних ресурсів	6
	1.1.1 Історичний аспект розвитку кадастрової системи країн світу та України	6
	1.1.2 Основні принципи ведення кадастру природних ресурсів	14
	1.2 Природні ресурси України як об'єкт кадастру	16
	1.2.1 Поняття, види та особливості природокористування	16
	1.2.2 Поняття та класифікація природних ресурсів	18
2	ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	20
3	КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ	23
	ЛІТЕРАТУРА	24

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку світового господарства відрізняється зростаючими масштабами споживання природних ресурсів, різким ускладненням процесу взаємодії природи та суспільства, інтенсифікацією та розширенням сфери прояву специфічних природно-антропогенних процесів, що виникають внаслідок техногенного впливу на природу.

Концепція збалансованого розвитку території на засадах вдосконалення кадастру природних ресурсів є однією з наукових основ ефективності еколого-економічної політики держави. Розробка такої концепції неможлива без врахування особливостей природно-ресурсного потенціалу території.

Завдання методичних вказівок полягає в тому щоб закріпити та поглибити теоретичні знання з даної теми: сформуванню уявлення щодо основних положень кадастру природних ресурсів, проаналізувати історичні витоки, структуру та методологію його ведення, а також визначити ємність природно-ресурсного потенціалу України та акцентувати увагу на еколого-економічних аспектах природо-користування.

Методичні вказівки повинні забезпечити **знання**:

– історичного аспекту розвитку кадастрової системи країн світу та сутність терміну «кадастр»;

- класифікації державних кадастрів природних ресурсів;
- сутності та ємності терміну «природно-ресурсний потенціал»;
- класифікації та шляхів використання природних ресурсів;

Вміння:

- аналізувати історичні аспекти формування кадастру;
- формувати власну думку щодо перспектив розвитку кадастрових відомостей на території України;
- аналізувати основні принципи формування кадастру природних ресурсів;
- аналізувати природно-ресурсний потенціал держави;
- обґрунтовувати наукові аспекти використання вичерпних та невичерпних природних ресурсів;
- аналізувати типи господарського впливу людини на природне середовище.

Послідовність виконання практичного заняття полягає у вивченні теоретичної частини, виконання практичної частини і відповіді на контрольні питання.

Методика проведення та оцінювання контрольних заходів полягає в оцінюванні результатів виконаних завдань, умінні студента аналізувати та узагальнювати отриману інформацію, робити висновки. Оцінюється повнота відповідей на запитання. За виконання роботи студент може отримати максимум 5 балів.

1. ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

1.1 Науково-теоретичні основи кадастру природних ресурсів

1.1.1 Історичний аспект розвитку кадастрової системи країн світу та України

Однією з найактуальніших проблем ринкових перетворень в Україні, що супроводжуються поглибленням земельної реформи, поширенням процесу приватизації земель, розвитком ринку землі та іншої нерухомості, запровадженням інституту земельної іпотеки, є створення єдиної кадастрово-реєстраційної системи, основними функціями якої будуть реєстрація земельних ділянок, інших об'єктів нерухомості та прав на них, сприяння розвитку і прозорості ринку землі, створенню його інформаційної інфраструктури, запровадженню іпотеки земельних ділянок, підвищенню ефективності та об'єктивності оподаткування, створенню привабливих умов для інвестицій і забезпечення їх захисту.

У ході розробки кадастрово-реєстраційної системи значна увага приділяється питанням вивчення і запровадження в Україні досвіду створення таких систем країнами із розвиненою ринковою економікою, в тому числі історичним аспектам виникнення та розвитку кадастрових систем у світі, зокрема у Європі.

Кадастр (фр. *Cadastre*) - упорядкована геоінформаційна система про правове, природне, господарське, економічне та просторове положення об'єктів, що підлягають обліку в системі відповідного рівня управління. Кадастри є різновидом інформаційних систем, які повинні використовуватися в процесі здійснення державного управління.

Історично земельні записи були призначені служити двом головним цілям: по-перше, як «фіскальні» записи, вони були основою для повного та правильного обкладання податком земельних ділянок; по-друге, як «правові» записи, вони служили реєстрації прав власності та інших прав на землю.

«Кадастр» мав певне значення - він являв собою специфічний тип земельних записів, доповнених картами, та записів, що включають не тільки дані про площу та вид землекористування кожної ділянки, але також інформацію про вартість землі та права власності. Нещодавно, однак, з'явилася тенденція розширення значення цього терміну, таким чином, що стало допустиме його використання навіть для тих земельних записів, які не містять інформацію про вартість і права власності.

По суті, кадастр - це системний опис земельних ділянок в межах якоїсь території. Опис здійснюється за допомогою карт, які показують місцезнаходження та межі земельної одиниці, та записів. В записах найбільш важливою є інформація про ідентифікаційний номер та площу ділянки.

Ділянка зазвичай диференціюється за типом землекористування. Інформація часто доповнюється датою реєстрації з посиланням на індивідуальну справу. Далі класичний кадастр містить інформацію про володарів, типи землекористування, оцінку та земельний податок. В кадастрові або суміжні записи інколи включається і додаткова інформація. Часто створюються окремі бази даних для будівель та споруд, планів забудівлі та інше, особливо в автоматизованих кадастрах. Слово кадастр тісно пов'язано з терміном кадастрова зйомка, яка визначається просто як зйомка меж земельних ділянок.

Правовий реєстр не служить цілям обкладання податком або опису земельних ділянок, він призначений для опису та визначенню прав та обтяжень прав на землю. Здається неправильним називати такі правові записи кадастром. В англійських країнах слово «кадастр» до недавнього часу взагалі не використовувалося, тому що земельні записи там мають загалом юридичний характер. Пропонувалось називати такі записи «*правовим кадастром*». Однак частіше використовується термін «*земельно-правовий реєстр*». Цей термін протягом довгого часу використовувався в англійських країнах для юридичної реєстрації прав і актів угод з нерухомістю.

Навіть при тому, що є концептуальна різниця між кадастром та земельно-правовим реєстром, необхідно визнати, що на практиці ця різниця не завжди очевидна. Мається також різниця у сутності та цілі між цими двома типами реєстрів. Ці різниці відображені в організаційних структурах систем земельно-правового реєстру та кадастру. В більшості країн земельно-правова реєстрація виконується судами або спеціальними бюро земельно-правової реєстрації, у той час як ведення кадастру є обов'язком спеціальних установ.

Як було вказано раніше, первинно існували дві основні причини для ведення земельних записів: індивідуальні покупці були зацікавлені в чистоті угоди при покупці землі, а державі необхідна була інформація про усі ділянки землі, які обкладалися податками або іншими видами платежів.

Вже на ранніх етапах розвитку суспільства була очевидна необхідність у гласності земельних угод. Земля не може передаватися буквально з рук в руки. Та договір сам по собі не може виключити можливість одночасного продажу власником своєї земельної ділянки двом різним покупцям. Існувало також право передачі земельної ділянки у спадщину. Тому необхідно було офіційне підтвердження того, що немає ніяких перешкод для передачі прав власності на землю.

Земельний кадастр в *Туреччині* виник за часів Оттоманської імперії ще в 15 столітті. Перша організація з ведення земельного кадастру була створена після переходу Туреччини до приватної власності на землю 21 травня 1847 року. Вона отримала назву «Офіс державного реєстру». Власники землі дірлік (помісного пожалування) використовували свої права користування

землею проти держави, вчиняючи тиск на населення в своїх юрисдикціях, не виконували своїх обов'язків по відношенню до держави. Перехід землі міри по спадковості став причиною зменшення обсягу виробленої на цих землях сільськогосподарської продукції.

Система кадастрової справи та картографії Туреччини відчувала труднощі впродовж усього періоду розвитку. Ці труднощі стосувалися визначення меж ділянок, коли були оголошені спадкоємці османського правління, а також деякі іноземні громадяни, і вимагали відновлення прав на володіння землею. Безліч проблем виникало і тоді, коли держава намагалася відбирати землі, які планувалося використовувати під міське будівництво, прокладку доріг, коли проводилися заходи щодо розчищення ділянок від будинків, непридатних для проживання. До цих пір в архіві Державного управління кадастру Туреччини зберігаються облікові книги реєстрації ділянок періоду Османської імперії, написані від руки арабським шрифтом, із зазначенням власників, кордонів, номерами актів і свідоцтва про присвоєння права володіння. Якби не була втілена в життя стратегія правового регулювання земельних відносин і не впроваджено сучасну систему кадастрового обліку, спадкоємці османських предків досі судилися б за право володіння своїми наділами.

На протязі 1830- 1840 років було проведено ряд перетворень в сфері державного та адміністративного устрою, фінансів, права, культури. Важливе значення мала остаточна ліквідація сипахійської системи. Велика частина з 25 тис. тимарів і зеаметів, відібраних у їх власників, перейшла до державного фонду, але близько третини їх було перетворено в приватні володіння. Скасування сипахійської системи не означало докорінної зміни у виробничих відносинах в селі. Воно було лише законодавчим оформленням реально існуючих аграрних порядків, характерною рисою яких було панування приватнофеодального землеволодіння. Цей акт не привів до знищення традиційних методів експлуатації селян.

Залишаючись як і раніше власниками землі, вони змушені були віддавати до половини врожаю як орендну плату, а також у вигляді десятини (ашара) та інших податків державі.

Після ліквідації тимарів султанат провів реформу адміністративного устрою. До кінця 60-х років XIX ст. виявилось, що перетворення зайшли набагато далі, ніж припускали їх ініціатори. По суті, протягом 30 років здійснювалася своєрідна "революція згори" для модернізації Османської імперії. Іноземці домоглися визнання за собою права купувати в Туреччині землю і нерухомість, засновувалися змішані суди, які охороняли інтереси компрадорів.

Пізніше в більш розвинених країнах стала звичайною практика зберігання та офіційної реєстрації документів у суді або у нотаріуса. Хоча ця процедура не забезпечувала захист прав власності, вона могла попередити

подвійний продаж або, у випадку його здійснення, легко встановлювала пріоритет.

У континентальній Європі неодноразово робилися спроби покращити збір податків за допомогою картографічної інформації. Прикладом може бути податкове картографування у північних районах Італії на початку вісімнадцятого сторіччя та в Австро-Угорській імперії у кінці вісімнадцятого сторіччя. Але дійсний зсув відбувся лише при Наполеоні I, який встановив у 1807 році французький кадастр. Кадастрові записи містили номер земельної ділянки, її площу, вид землекористування та вартість землі. Записи базувалися на кадастровій зйомці.

Завдяки тому, що у той час **Франція** займала домінуюче положення, Французький кадастр служив взірцем для інших європейських країн. Протягом дев'ятнадцятого сторіччя більшість країн континентальної Європи створили систематизовані кадастрові системи. Англосаксонські країни не прийняли французьку модель кадастру, і саме це слово було там ледь відомо.

Створення Французького національного кадастру було закінчено у 1850 році. Однак його ефективність швидко зменшувалась, головним чином тому, що кадастрові плани та земельна інформація не оновлювалися. Незабаром приклад Французького кадастру розповсюдився по всій Європі. У більшості німецьких держав, у Нідерландах та Данії кадастрові зйомки були закінчені дуже швидко слідом за Францією. У деяких середземноморських країнах, на Балканах та у Східній Європі процес створення кадастру не був таким гладким та не закінчений ще до цього часу. Характерні проблеми, які перешкоджали цьому процесу, з'явилися не при створенні самої системи і зборі інформації, а при її подальшому технічному обслуговуванні та поновлюванні даних. Система втрачає усю свою цінність, якщо інформація, яка в ній знаходиться, та відповідні карти не поновлюються.

Початково створення кадастру суттєво не вплинуло на існування системи земельно-правової реєстрації. У кадастрових країнах йшов паралельний розвиток двох різних систем. Однак у зв'язку зі збільшенням обсягу інформації, а також у процесі удосконалення зйомки та ведення кадастру, виникла потреба у більшій мірі використовувати унікальний опис земельних ділянок також і в правових земельних реєстрах. Вже Наполеон I показав цей зв'язок між кадастром та правовим земельним реєстром.

Дуже скоро у багатьох країнах між кадастром та процесом правової реєстрації земель з'явився тісний взаємозв'язок як результат, по-перше, унікальної ідентифікації земельної ділянки у кадастрі, по-друге, використання кадастру як доказу прав власності.

Кадастр використовується не тільки для покращення процесу реєстрації документів, але й для полегшення переходу від системи реєстрації документів до системи реєстрації правового титулу.

Створений та ефективно функціонуючий кадастр впливає, таким чином, на еволюцію земельно-правової реєстраційної системи. Різні вихідні

умови, стратегія та етапи розвитку створили суттєві розбіжності у типах та комбінаціях кадастрових та земельно-реєстраційних системах у всьому світі.

Серед інших прикладів земельних реєстраційних систем, здобутки яких заслуговують на велику увагу, є *досвід Швеції*. у. В XV-XVI ст. Швеція стала централізованою державою з сильною монархічною владою, якій потрібна була інформація про земельні ресурси для цілей оподаткування. Реєстрація швидко стала частиною процедур купівлі-продажу і застави земельних ділянок та нерухомості. Національна землевпорядна служба була створена саме в той період (1628 рік). На початку XX ст. у Швеції вже була сформована достатньо проста та зручна система земельної реєстрації, яка по багатьох положеннях наближалася до кадастрової системи Торренса. Комп'ютеризація реєстру нерухомості та земельного реєстру почалася в 1970 р. На основі пілотних проектів з 1976 р. розпочалося поступове запровадження системи банку даних про землю, яка була повністю укомплектована в середині 90-х рр. XX ст. Історія запровадження і використання земельно-реєстраційних планово-картографічних матеріалів співпадає з історією виникнення і розвитку земельних реєстрів.

В *німецьку(западноєвропейську) кадастрову систему* входять такі країни: Німеччина, Швейцарія, Австрія.

Західноєвропейські кадастрові системи засновані на французькій, введеної Наполеоном I на початку 19 століття, метою якої було забезпечення поземельного оподаткування.

У Німеччині існуюча кадастрова система, розвинувшись з податкового кадастру є частиною юридичної системи, містить дані про власників і владних, розгорнуті відомості про функції землекористування та дані топографічних зйомок. Реорганізація всієї інформаційної служби землеустрою, що відбувалася з 1935 р і після 1945 призвели до перегляду перш існувала кадастрової системи. У Німеччині виробництво кадастрових карт було об'єднано з обробкою даних, що стосуються землекористування та землевпорядкування. З 1970-х років на всіх територіях створюються автоматизовані банки даних про нерухомість, що включають інформацію Поземельних книг, кадастру нерухомості, податкового кадастру та картографічний матеріал. Взаємозв'язку різних інформаційних служб в даний час у Німеччині сприяють формуванню багатоцільовий автоматизований банк даних про землю і нерухомості. У сукупності з іншими цифровими банками даних створюється загальнонаціональна інформаційна система для вирішення широкого кола проблем землекористування, територіального планування та економіки нерухомості.

Австрійській державі належить першість введення в Західній Європі точного поземельного кадастру, заснованого на геометричних вимірах і на визначенні чистого доходу з земель.

Після приєднання Ломбарди до Австрії в 1706 р уряд зайнявся поліпшенням розорених війною територій. В першу чергу став вирішуватися

питання про поземельних податках. Таким чином, в 1718 р було покладено початок створення системи поземельного оподаткування, заснованого на рівності, справедливості і точності оцінки майна. Комісія, що займається цим питанням, використовувала всю наукову інформацію з оцінки землі. Так з'явилася особлива система точного кадастру - Міланський кадастр. Згодом ця система була застосована в Австрії та інших країнах. Фінансові труднощі Австрії і невдоволення колишніми системами поземельного оподаткування привели до проведення реформи по створенню та введенню нової системи поземельного податку і постійного кадастру, який виконувався з 1818 по 1869 рр. Завзяті праці призвели до того, що були правильно розподілені поземельні податки, збільшилися доходи держави, стала відома вартість кожного маєтку, почалося справедливе оподаткування і була створена основа для більш досконалого регулювання поземельних податків.

Наявність книг для залізничних ділянок і гірських книг в поземельному реєстрі є відмінною рисою австрійського кадастру.

В Австрії все нерухоме майно описано і зареєстровано за встановленими правилами. Реєстр прав для кожної ділянки складається з трьох розділів: відомості про об'єкт, право власності та власника, про зобов'язання власника. База даних по кадастру і реєстру прав знаходиться в одному органі, але доступ до нього розділений між різними кадастровими офісами і судами.

На основі австрійського кадастру вирішуються питання використання земель, природоохорони. Всі дані Єдиної бази даних доступні, за винятком секретних об'єктів.

Різні просторові дані ґрунтуються на даних кадастру, хоча і не входять до складу бази даних кадастру. Під наглядом кадастрових службовців представляється необхідна інформація для похідних баз даних. Так здійснюється їх взаємодія.

Помірна плата за доступ до даних забезпечує окупність баз даних.

Формування земельних ділянок в Австрії та Німеччині здійснюється за термін від 3-х місяців до 2-х років. Технічна честь займає до 20 днів, решта часу проводиться узгодження між зацікавленими особами та органами державної влади.

У 19 столітті з метою оподаткування були створені кадастри в *Швейцарії* за принципом французьких в більшості округів. Після прийняття Федеральної Конституції в 1847 році, з'явилася необхідність створення правового кадастру для закріплення прав власності на землю та здійснення операцій із землею.

Цивільне право з 1912 року становить основу «Федеральної системи реєстрації землі». Деякі принципи кадастрової системи 1900-х років використовуються і зараз: реєстр складається з 5 частин і заснований на кадастровій карті, кадастровий план заснований на кадастровій зйомці,

контроль кадастрової зйомки та реєстрації землі здійснюється по округах та ін.

У 1993 р постанови VAV і TVAV замінили більш ранню інструкцію 1919 Була оновлена система кадастрової зйомки і представлена цифрова інформація. Це сприяло використанню даних кадастрової зйомки в земельних базах даних будь-якого типу. Найважливішим елементом цієї концепції було створення системи мови опису незалежних даних INTERLIS. Тепер дані кадастрової зйомки структурувалися у восьми інформаційних шарах і були отримані окремо від інших.

Кантони Конфедерації Швейцарії незалежні в земельній політиці, тому податки з нерухомості та земельних ділянок надходять тільки до місцевого бюджету. Кадастрові служби кантонів здебільшого самостійні. Державою встановлена форма і зміст книг Поземельного реєстра, а відомство реєстра визначає сам кантон. В одних кантонах - це відділ суду, в інших - спеціальні служби, які мають юридичні права реєстрації, тому кадастр в Швейцарії має юридичний характер. Влада кантону несуть відповідальність за належне ведення Поземельних книг. З 1991 р намір створити загальнонаціональну кадастрову систему з єдиними інформаційними стандартами і об'єднати кантональні кадастри з автоматизованими банками даних про населення, території, комунальному господарстві, інженерних та енергетичних мережах та інше. Проект довгостроковий і коштує дорого, тому розглядається питання про приватизацію геодезичних служб.

Всі зміни в земельно-кадастрової документації вводяться в базу даних кадастру, що перебуває у державній інформаційній системі про земельні ділянки.

Кадастрова система України. В період первіснообщинного ладу щільність заселення території сьогочасної України не була високою, а отже земля не мала великої вартості. Тоді основну цінність становив господарський реманент, жива птиця та худоба, а також освоєна земля, вирішення загальних потреб господарювання та захисту дворища могли об'єднуватись у громади, а громади - в окремі населені пункти (села, міста). Такий принцип об'єднання дворищ та громад сприяв виникненню фонду земель загального користування, яким спільно розпоряджалися жителі дворищ, громад, сіл, городів.

За останні 120 років Україна пережила чотири земельні реформи, які суттєво міняли зміст та форми кадастру. Перші дві реформи здійснювались, коли Україна входила до складу Російської імперії, третя - була в складі імперії, яка називалася СРСР, четверта здійснюється тепер, при набутті статусу незалежної держави.

Таким чином, розвиток кадастру в Україні можна характеризувати чотирма основними етапами, перший - маси Київської Русі; другий - часи гетьманщини; третій - період російського поневолення в царській імперії; четвертий - період Імперії СРСР.

Як відомо, імперія зразку 1917 року ліквідувала приватну власність на землю та засоби виробництва, шляхом націоналізації землі, фабрик та заводів. Вона завершилась повною ліквідацією як дрібних, так і міцних по своїй основі селянських господарств і створенням великих колективних, і державних сільськогосподарських та промислових підприємств. Як показала практика, економіка країн, які будували соціалістичне суспільство на засадах державної та колективної власності, потерпіла крах. Ось чому відновлення приватної власності на землю та інші засоби виробництва викликане необхідністю підняти духовний та соціально-економічний рівень населення України, сприяти відновленню почуття власника і господаря, створенню нових виробничих структур: фермерських господарств, асоціацій, акціонерних підприємств, компаній, тощо з принципово новими виробничими відносинами.

Слід зауважити, що всі кадастри, створювані з 1917 року, ґрунтувались на єдиних для всього СРСР правилах та вимогах і представляли собою інструмент централізованого господарсько-економічного управління різними регіонами й Імперією загалом.

У 1954 р. прийнята Постанова Ради Міністрів СРСР "Про єдиний державний земельний облік", в якій передбачалось складати сільськогосподарські карти для планування і обліку земель. З 1962 року в склад кадастру включена економічна оцінка земель. Важливе місце в системі кадастру було відведено планово-картографічному матеріалу. Створювалися земельно-кадастрові карти районів, на яких відображатись границі адміністративного району, межі колгоспів та радгоспів тощо. На земельно-кадастровій карті показували основні елементи проектів внутрішньогосподарського землеустрою колгоспів і радгоспів, угіддя і їхні підвиди, а також якість ґрунтів, гідрографію, дорожню мережу, населені пункти. Масштаб земельно-кадастрових карт - 1:5000; 1:10 000; 1:25000. Крім карт землекористувань, у склад земельного кадастру входили карти оцінки земель, які охоплювали окремі господарства, адміністративний район, область. Як правило, для складання кадастрових планів і карт використовуються топографічні плани і карти, а в разі їх відсутності - матеріали аеро- і космічного знімання.

Інтеграція України в світовий економічний, соціальний та гуманітарний простір вимагає створення в державі відповідних інформаційних, суспільно-виробничих, правових та технічних норм, які б відповідали сучасним світовим стандартам. Однією із важливих проблем держави є створення національної кадастрової системи, яка б, базуючись на європейському та світовому досвіді, поєднувала найкращі та перспективні технології побудови таких систем, враховуючи менталітет та пріоритети нації, характер суспільних відносин, територію і адміністративно-територіальний устрій, сучасний стан нормативно-правового та матеріально-технічного забезпечення кадастрових робіт.

Формування основних положень та принципів побудови кадастрової системи України є одним з ключових моментів не тільки ефективного управління кадастровими об'єктами, але й певною мірою захистом національних інтересів в інтересах всього суспільства.

1.1.2 Основні принципи ведення кадастру природних ресурсів

Основними принципами ведення кадастру природних ресурсів є:

а) пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

б) гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

в) запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) екологізація матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій;

д) збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;

е) науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища;

є) обов'язковість екологічної експертизи;

ж) гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування у населення екологічного світогляду; з) науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;

з) безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності;

і) стягнення збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів, компенсація шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

ї) вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної змінності територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологічну обстановку;

й) поєднання заходів стимулювання і відповідальності у справі охорони навколишнього природного середовища;

к) вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міждержавного співробітництва.

Об'єктами кадастру природних ресурсів є навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси; території та об'єкти природнозаповідного фонду України й інші території та об'єкти, визначені відповідно до законодавства України.

З метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень в Україні створюється система державних кадастрів природних ресурсів. Для обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання ведуться державні кадастри природних ресурсів.

Державні кадастри ведуться в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Законодавством передбачається ведення державного обліку об'єктів, що шкідливо впливають на стан навколишнього природного середовища.

Об'єкти, що шкідливо впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища, види та кількість шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє природне середовище, види й розміри шкідливих фізичних впливів на нього підлягають державному обліку.

Підприємства, установи та організації проводять первинний облік у галузі охорони навколишнього природного середовища і безоплатно подають відповідну інформацію органам, що ведуть державний облік у цій галузі.

Збір, обробка і подання відповідним державним органам зведеної статистичної звітності про обсяги викидів, скидів забруднюючих речовин, використання природних ресурсів, виконання завдань по охороні навколишнього природного середовища та іншої інформації, ведення екологічних паспортів здійснюється за єдиною для республіки системою в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

В Україні ведуться наступні кадастри: Державний водний кадастр, Державний земельний кадастр, Державний кадастр тваринного світу, Державний кадастр лікувальних ресурсів, Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин, Державний кадастр рослинного світу, Державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду, Державний лісовий кадастр, Містобудівний кадастр, Національний кадастр

антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, Державний кадастр сховищ радіоактивних відходів, Державний кадастр водних біоресурсів, Державний кадастр мисливських тварин, що перебувають на території України, Державний кадастр природних лікувальних ресурсів, Державний кадастр природних територій курортів.

1.2 Природні ресурси України як об'єкт кадастру

1.2.1 Поняття, види та особливості природокористування

З давніх давен людина всебічно використовувала навколишнє природне середовище, щоб задовольняти свої різноманітні потреби, які постійно зростали.

На противагу іншим мешканцям Землі людина пов'язана з природою не тільки безпосередньо, але й опосередковано – через виробництво.

Виробництво протиставляє суспільство природі, забезпечує його відносну незалежність від неї. Одяг і житло, їжа та тепло з часом перестають бути тільки дарами природи, а стають результатом людської праці. Чим більше люди панують над природою, тим краще вони розуміють і відчують нерозривний зв'язок з нею.

Людина, засоби виробництва та природа знаходяться у взаємодії один з одним і створюють за цієї умови еколого-економічну систему. У цій системі мають місце три види зв'язку:

- по-перше, економічні зв'язки (відносини), що виникають між людьми у процесі виробництва, яке завжди є перетворенням природи;
- по-друге, технологічні зв'язки між людьми, засобами виробництва і природним оточенням, наприклад, у процесі видобування корисних копалин та вилучення відходів виробництва;
- по-третє, екологічні зв'язки між окремими елементами природи, за допомогою яких останні взаємодіють один з одним уже без участі людини, хоча інколи і за умови її посереднього сприяння, наприклад, те ж саме забруднення.

Таким чином, людство не може існувати без використання природних ресурсів, проте саме цей факт впливає на кількість і якість природного середовища, вносить у нього зміни.

Межі природокористування дуже рухомі і залежать від різного роду впливу на природу, при цьому природокористування може бути раціональним та нераціональним.

Під **раціональним природокористуванням** розуміють вивчення природних ресурсів, їхню ощадливу експлуатацію, охорона та відтворення з урахуванням не тільки нинішніх, але й майбутніх інтересів розвитку господарства країни та збереження здоров'я населення. Раціональне

природокористування – це свідоме регулювання природно-господарських зв'язків на економічній основі. Вони базуються на всебічному обліку та оцінці природних ресурсів, їхньому регулюванні і використанні в господарському механізмі.

Поняття «раціональне природокористування» складається з трьох основних елементів:

- економічної ефективності використання природних ресурсів;
- охорони природних ресурсів;
- відтворення природних ресурсів.

Економічна ефективність використання природних ресурсів означає отримання максимальної кількості високоякісного продукту за умови мінімальних витрат на виробництво і економне споживання самого ресурсу.

Раціональне природокористування характеризується загальними принципами, а саме:

- принципом оптимальності;
- принципом взаємозалежності суспільства і природи;
- принципом екологізації виробничої діяльності;
- принципом збереження просторової цілісності природних систем, що обумовлено природою різноманіття та обігом речовин у процесі їхнього господарського використання;
- принципом народногосподарського підходу до організації природокористування.

Таким чином, раціональне природокористування – це економне, бережливе спрямування суспільних заходів, що призначені для планомірного збереження та розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу, поліпшення виробничих умов родючості ґрунтів, продуктивності водних ресурсів, лісу, атмосферного повітря, інших факторів та чинників виробництва.

На жаль, сучасний стан природокористування може бути охарактеризований як нераціональний, бо він призводить до виснаження (іноді до зникнення) навіть відновлюваних природних ресурсів і до посилення забруднення навколишнього середовища.

Причин таких явищ достатньо: недостатнє знання законів екології, дуже слабка матеріальна зацікавленість виробників продукції, низька екологічна культура населення, нехтування прямою залежністю екологічного стану країни від економічного та ін.

Необхідно прагнути більш раціонального природокористування; спиратись на знання, закони та особливості різних природних систем; працювати в напрямках підтримки рівноваги в екосистемах; використовувати можливості науково-технічного прогресу. Виходячи з цього, у сфері природокористування розробляються загальні принципи здійснення будь-якої діяльності, що пов'язана з використанням природних ресурсів та

впливом на них. Наразі виникає потреба економічно оцінювати дії та наслідки природокористування.

1.2.2 Поняття та класифікація природних ресурсів

«Природні ресурси» – це одне з найважливіших у літературі понять. Більш загальним є визначення, подане А. А. Мінцом: природні ресурси – це тіла та сили природи, які на цьому рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можуть бути використані для задоволення потреб людського суспільства у формі особистої участі в матеріальній діяльності.

У другій половині ХХ сторіччя ресурсоспоживання дуже зросло, охопивши практично всю сушу й усі відомі на даний час природні тіла і компоненти. Науково-технічний прогрес безпосередньо відобразився на практиці ресурсоспоживання. Розроблено технології освоєння таких видів природних багатств, які донедавна не включалися в поняття «природні ресурси» (наприклад, опріснення солоних морських вод у промисловому масштабі, освоєння сонячної чи припливо-хвильової енергії, виробництво атомної енергії, видобуток нафти та газу на акваторіях тощо).

За своєю матеріальною сутністю природні ресурси вважаються частиною географічного середовища. Це сукупність природних умов існування та діяльності людей.

Вони належать до компонентів природи, а відтак їх розподіл на Землі та концентрація в її надрах визначається природними закономірностями. Природні ресурси не можуть існувати і використовуватися поза природними умовами, що є їх природно-історичною базою - для виникнення і розвитку ресурсів необхідні певні природні умови. Саме тому природні ресурси мають соціальну значимість і корисність природи, її здатність задовольняти потреби людини, являють собою складну сукупність матеріальних елементів і процесів, що знаходяться в постійному розвитку у часі та просторі, будучи точкою поєднання суспільства і природи, сферою прикладання його розуму і сил.

Існують різні підходи до класифікації природних ресурсів. В основі природних класифікацій перебувають відмінності природних ресурсів за генезисом і належністю до тих чи інших компонентів і сил природи.

Природні ресурси - компоненти природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил можуть бути використані для задоволення духовних та матеріальних потреб людини. До них зараховують складові живої та неживої природи, що використовуються (або можуть бути використані в перспективі) як засоби виробництва, споживання й рекреації. До природних ресурсів належать:

- сприятливі кліматичні умови (енергія Сонця, вітру, води);
- ґрунти;

- рослини;

У *господарському розумінні* можливі для експлуатації природні ресурси поділяються на чотири групи:

- 1) зовнішні - енергія Сонця, гравітаційна енергія;
- 2) поверхні Землі, що своєю чергою поділяються на ресурси фізичного середовища (поверхні літосфери та гідросфери) та біологічні (наземні, водні, ґрунтові);
- 3) земних глибин — мінерально-сировинні (металічні, неметалічні);
- 4) паливно-енергетичні.

За цільовим призначенням природні ресурси поділяються на: матеріальні, пізнавальні, естетичні, рекреаційні тощо.

За рівнем потреби для життя людини природні ресурси поділяються на: вкрай потрібні (повітря, вода, їжа) і відносно байдужі.

Виділяють також *ресурси прямого використання*, що вилучаються з природного середовища (лікарські рослини, ягоди, гриби).

Оскільки природні ресурси - це природні тіла, компоненти географічної оболонки Землі, вони мають природну класифікацію. А тому виходячи з *належності, ставлення до природних систем, а також їх розміщення*, природні ресурси поділяються на такі групи:

- 1) за ознакою належності до природних систем: космічні (проміння, метеорити), планетарні (геліоенергія, гравітаційна енергія), ресурси Землі (атмосфера, гідросфера, літосфера та її елементи);

- 2) за відношенням до природних систем: елементи природних систем (мінерали, ґрунти, види рослин і тварин тощо) та результати їх функціонування (поліпшення родючості ґрунтів, приріст біологічної маси, зростання поголів'я та маси тварин тощо). Проте останні важко віднести до чисто природної класифікації, оскільки вони показують результати взаємодії природи з суспільством;

- 3) за видом і тривалістю кругообігу: у довготривалому кругообігу (космічний, геологічний) і в короткотривалому (біологічний кругообіг води);

- 4) за характером розміщення на поверхні землі: приблизно рівномірно розподілені (атмосфера, біосфера) та зосереджені (гідросфера, літосфера та їх елементи);

- 5) за можливістю переміщення по території: природні ресурси, що переміщуються природно (повітряні маси, вода, тварини), та такі, що не переміщуються (рослинні);

- 6) за видами: мінеральні, кліматичні, водні, земельні, лісові, рекреаційні тощо.

2 ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Завдання 1. Проаналізуйте історичний аспект розвитку кадастрової системи країн світу:

№	Країна	Історичні витоки формування кадастру
1	Україна	
2	Франція	
3	Німеччина	
4	Австрія	
5	Швеція	
6	Швейцарія	
7	Польща	
8	Туреччина	
9	Сполучені Штати Америки	
10	Італія	

Завдання 2. Визначте зміст понять, категорій, базових положень:

1. Кадастри природних ресурсів – _____
2. Слово «кадастр» походить від _____
3. Дані кадастрів лежать в основі _____
4. Принципи ведення Кадастру природних ресурсів – _____

-
- а) _____
 - б) _____
 - в) _____
 - г) _____
 - д) _____
 - е) _____
 - ж) _____

Завдання 3. Проаналізуйте, яким чином застосовують кадастри природних ресурсів у сфері ухвалення рішень.

Завдання 4. Зазначте, які державні кадастри ведуться в Україні відповідно до законодавства:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____
- 6) _____
- 7) _____
- 8) _____
- 9) _____
- 10) _____

Завдання 5. Проаналізуйте нормативну базу кадастрів природних ресурсів _____

Завдання 6. Визначте зміст понять, категорій, базових положень

1. Людина, засоби виробництва та природа знаходяться у взаємодії один з одним і створюють за цієї умови еколого-економічну систему. У цій системі мають місце три види зв'язку:

1) _____

2) _____

3) _____

2. Відповідно до визначення, наведеного у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», природні ресурси – _____

3. У господарському розумінні можливі для експлуатації природні ресурси поділяються на чотири групи:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

4. Проаналізуйте функціональну класифікація природних ресурсів за ознакою вичерпності:

1) вичерпні _____

2) невичерпні _____

5. За цільовим призначенням природні ресурси поділяються на:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

6. Ресурси прямого використання це - _____

Завдання 7. Проаналізуйте соціально-економічний аспект використання природно-ресурсного потенціалу України.

1. Економічна оцінка природних ресурсів, її мета – _____

2. Критерій оцінки природних ресурсів – _____

3. До об'єктів оцінки природних ресурсів належать такі види:

а) _____

б) _____

в) _____

г) _____

4. Сфера застосування економічних оцінок природних ресурсів:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

5. Економічна оцінка природних ресурсів здійснюється на основі формування таких концепцій:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

6. Раціональне природокористування – _____

7. Нераціональне природокористування – _____

8. Раціональне природокористування характеризується загальними принципами, а саме:

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____

Завдання 8. Проаналізуйте зміст понять, категорій, базових положень за територіальним принципом:

1. Природно-ресурсний потенціал України: _____

2. Природно-ресурсний потенціал території – _____

3. Проаналізуйте функціональну класифікація природних ресурсів, як основу регіональних кадастрів природних ресурсів (Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С., 1999):

а) сировинні ресурси – _____

б) енергетичні – _____

в) ґрунтові – _____

г) інженерно-геологічні – _____

д) середовищеформуючі (екологічні) – _____

е) культурно-естетичні й наукові – _____

4. Обліку та оцінюванню в регіональному кадастрі природних ресурсів підлягають такі природні ресурси:

а) ресурси землі: _____

б) ресурси надр: _____

в) ресурси гідросфери: _____

г) ресурси рослинного і тваринного світу: _____

д) рекреаційні ресурси: _____

е) особливо охоронні природні території: _____

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Як розвинені у нашій державі науково-теоретичні засади кадастру природних ресурсів?
2. Що розуміють під кадастром природних ресурсів?
3. Які історичні витоки формування кадастру?
4. Як класифікують державні кадастри природних ресурсів?
5. Які основні принципи ведення кадастрів природних ресурсів?
6. Яке нормативно-правове забезпечення ведення кадастрів природних ресурсів?
7. Яке значення природних ресурсів?
8. Що розуміють під терміном «природно-ресурсний потенціал»?
9. Яка загальна класифікація природних ресурсів?
10. У чому полягає еколого-економічний аспект природокористування?
11. Чому природні ресурси України розглядають як об'єкт кадастру?

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Економіка довкілля і природних ресурсів : навчальний посібник / за заг. ред. П. Т. Бубенка. Харків : Вид-во Харківського національного університета міського господарства ім. О. М. Бекетова, 2014. 280 с.
2. Костюкєвич Т. К. Кадастр природних ресурсів : конспект лекцій. Одеса, ОДЕКУ, 2022. 136 с.
3. Микула О.Я., Ступень М.Г., Персоляк В.Ю. Кадастр природних ресурсів : навчальний посібник. Львів : «Новий Світ-2000», 2021. 192 с.
4. Панас Р. М., Маланчук М. С. Кадастр природних ресурсів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. 436 с.
5. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : підручник. Чернівці : Зелена Буковина, 1999. 568 с.

Додаткова

1. Данилишин Б. М. Економіка природокористування : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2010. 465 с.
2. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивация земель : навчальний посібник. / За ред. П. П. Надточія, Т. М. Мисливої. Житомир : Видавництво «Державний агроекологічний університет», 2007. 420 с.
3. Перович Л.М. Теоретичні засади функціонування кадастрової системи в Україні. Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва: Зб. наук. пр. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. С. 55-64.
4. Руденко В. П. Український природно-ресурсний потенціал: Серія оцінкових картосхем : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 176 с.